

ДЕЯКІ ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ВИНИКНЕННЯ ЖОРСТОКОСТІ У ДІТЕЙ

Устименко С.Ф.

Жорстокість дітей є одним із видів деструктивної поведінки що найбільш хвилюють батьків, вчителів, громадскість в цілому. Розуміння глибинних механізмів цього явища і причин, що його зумовлюють є основою подолання жорстокості.

Однією з причин дитячої жорстокості є недоліки у розвитку емоційної сфери особистості, так звана "емоційна глухота", нездатність до емпатії. Передумови жорстокості можуть витікати уже на ранніх стадіях онтогенетичного розвитку, коли дитина починає активно взаємодіяти з зовнішнім світом, іншими людьми.

Важливою потребою дитини є потреба у емоційному контакті з дорослими, що виникає на базі провідної діяльності цього віку - безпосереднього емоційного спілкування. Якщо ця потреба задовольняється, а емоційний контакт з дорослими є позитивним, то дитина росте довірливою, доброю, відкритою для зовнішніх впливів, здатною до співчуття. Здатність до співпереживання, співчуття в психології називають емпатією. Розрізняють емпатію емоційну і когнітивну, яка базується на інтелектуальних процесах, тобто на розумінні та порівнянні. Особливою формою емпатії є співпереживання - переживання тих же самих емоційних станів, що і інші люди, і співчуття - переживання з приводу почуттів іншої людини. Здатність до співпереживання та співчуття певною мірою вивначається сензитивністю, що пов'язана з низькими порогам чутливості, але значно залежить від власного досвіду тих стосунків, що складаються з іншими людьми. В умовах правильного виховання, організації емоційного досвіду уже чотирьохрічний малюк здатен проявити співчуття і захищати інших.

Звісно, що дітям властиве обмежене розуміння емоційних та фізичних станів інших людей, тому вони нерідко причиняють біль оточуючим.

З іншого боку в ранньому дитинстві малюк в предметній діяльності знайомиться із властивостями оточуючих предметів, цікавиться світом живої природи. Саме тому він може проявляти неусвідому жорстокість відриваючи крила чи лапки комахам, причиняючи біль іншим живим істотам. В основі

таких дій лежить пізнавальний інтерес, але дітям обов'язково треба пояснювати, що тварини так же потерпають від болю, як вони самі, і потребують захисту.

Якщо ставлення до дитини байідухе, не задовольняються її потреби у емоційній насиченості, якщо дорослі використовують фізичне покарання, якщо в сім'ї холодні стосунки, то у дитини формуються механізми психологічного захисту, найчастіше такі як агресія, проєкція та компенсація. Якщо в умовах сімейного виховання дитина зустрічається з психологічним або фізичним насиллям, якщо подавляється її почуття гідності, то може сформуватись психологічний механізм компенсації, коли вона сама, ідентифікуючи себе з людиною, що проявляла насилля стосовно неї, починає проявляти агресію і жорстокість по відношенню до інших, особливо тих хто є беззахисним. Це дає їй змогу компенсувати власні негативні переживання, почуття власної неповноцінності. В основі жорстокого ставлення до інших людей може лежати комплекс власної неповноцінності. Людина, долаючи цей комплекс, вдається до механізму компенсації, тобто вона відчувається гідною лише тоді, коли принижує, подавляє, домінує, відчуває свою владу над іншими.

Якщо змалечку дитина потрапляє в ситуацію неспіху в значущих видах діяльності, якщо її можливості часто оцінюються негативно, може виникнути стійкий стан фрустрації, на який дитина реагує агресивними реакціями, що спрямовані на об'єкти зовнішнього світу та інших людей.

Найчастіше жорстокість проявляється у підлітковому віці, коли стара система норм і цінності уже зруйнована, а власна, нова ще не склалась. Підліток намагається самоствердитись і виділитись і, в умовах несформованості моральної свідомості, часто робить це неадекватними способами, принижуючи, знущаючись над іншими. Поступово ці особливості поведінки дитини закріплюються і стають рисами характеру, який Е.Фромм називає "руйнівник".

Отже, для попередження дитячої жорстокості необхідно створити умови для набування дитиною з перших років свого життя позитивного емоційного досвіду, розвивати її здатність до емпатії, створювати виховні ситуації, що змушували б її захищати слабкіших, допомагати іншим людям.

Таким чином, знаючи основні причини та психологічні механізми формування жорстокості можна попередити її виникнення у дітей.

Дитина в процесі свого розвитку включається в активну взаємодію з природним середовищем, складає з ним єдине ціле, тому ця взаємодія повинна ґрунтуватись на гуманному ставленні людини до природи. Іноколи ж зустрічається антигуманне і навіть жорстоке відношення до природного оточення.

В психологічних дослідженнях виявлені певні середовищні чинники, які можуть негативно впливати на психічний стан людини і спричиняти агресивні дії. Серед таких психологи називають шум, перенасиченість середовища, перенаселення, тощо. Шум негативно впливає на психічний стан дитини, підвищує рівень страху, сприяє розвитку агресивності. В умовах тривалої дії сильних шумів у людини може проявлятись асоціальна поведінка, вона шукає на кому б зірвати злість і часто наносить збиток природі: ламає і знищує дерева, знущається над тваринами, руйнує мурашники та пташні гнізда. Таким чином, шум збільшує вороже ставлення до оточуючого.

Крім шуму, на думку дослідника М.Черноушека, такий же негативний вплив на емоційний стан дитини може здійснювати забруднення оточуючого середовища (наприклад, брудне повітря), перенасиченість імпульсів, до йдуть від нього. Це призводить до нервового напруження, яке може в будь-яку хвилину завершитись вибухом люті. Хронічний вплив стресових імпульсів може призвести або до невротизації людини або до габітуації (зниження чутливості до цих стимулів, зростання байдужості до оточуючого середовища). Це, насамперед, стосується мешканців міст і, особливо, дітей і підлітків з їх емоційною нестабільністю, вразливістю, відсутністю толерантності до діючих надмірних подразників. У людини, як і у інших живих істот, є потреба у оптимальному життєвому і особистому просторі, певній дистанції. Перенаселення в деяких регіонах, у містах, велика концентрація, скупиленість людей, багатопверхових одноманітних будівель, транспортних засобів можуть значно підвищувати рівень агресивності людини, яка може проявитись

в актах вандалізму-руйнуванні або знищенні природи і інших об'єктів оточуючого середовища. Відсутність можливості ідентифікувати себе з природою, певним простором, об'єктами, що є значущими для особистості, загрожує, на думку психологів, психічному здоров'ю людини і збільшує негативні прояви в її поведінці. Підростаюча дитина повинна мати свій куточок в оточуючому середовищі, в якому б вона почувалась захищеною, з яким би ідентифікувала себе. Дитина з народження перебуває в певному життєвому середовищі і, щоб запобігти негативних проявів в її розвитку, слід розвивати у дітей довірливе, дбайливе ставлення до свого природного і суспільного середовища, оточуючого простору.

Це вимагає поглиблення екологічної освіти дітей, врахування в процесі екологічного виховання означених закономірностей і психічних механізмів взаємодії людини і природного середовища.